శ్రీనివాసాయ నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీసీతాపంచదశశ్లోకవ్యాఖ్యా.

శ్రీవేఙ్కటేశ్వర విద్యాశాలా తర్కవేదాన్తాలంకారాధ్యాపకైః

శ్రీమద్భిః కపిస్థలం, రంగాచార్యైః

విరచితా

తదన్తేవాసినా

శ్రీవైకుంటనగరాభిజనేన

శ్రీమతా ఉ. వే. శ. వేఙ్కటనరసింహాచార్యేణ

తిరుపతినగరాభిజనేన

బ్రహ్మశ్రీ క. మద్దికేశ్వరశాస్త్రిణా చ

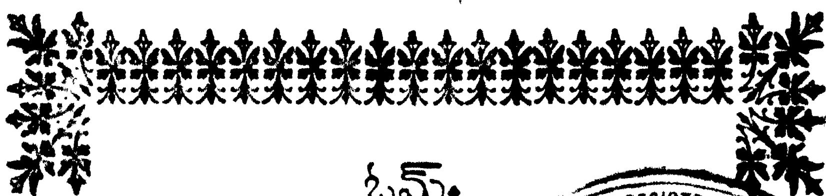
శ్రీవేఙ్కటేశ్వరముద్రాలయే ముద్రాప్య ప్రకటీకృతా చ

విజయతేతరామ్,

ఇదానీమేతన్మూల్యం కలాత్రయమ్,

తిరుపతి.

1913.

ఓమ్.

శ్రీసైనమః।

శ్రీరఘునందనపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీసీతాపరిణయశ్లోకవ్యాఖ్యా.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్లో। ఉద్వాహోత్సవ వేదికాభువి వధూహస్తైలబ్ధానామ్బుభిః
త్యేవంగారమజార్పితం ప్రతిసరంకృత్వా కరాగ్రేక్షణమ్।
స్తంభేస్వప్రతిమాశతై ర్మణిమయేడోలాయమానాశయం।
కాంతంవీక్ష్యహసన్ముఖేందురవనీ కన్యావితన్యాన్ముదమ్।

శ్లో। ఇయంసీతేతి పద్యస్యదశధావార్థ ప్రచక్ష్మహే।
ఇహప్రతిపదం సంతిశ్లోకమహాంతితాన్ముదా।

శ్లో॥ ఇయంసీతా మమసుతా సహధర్మ
చరీతవ। ప్రతీచ్ఛచైనాం భద్రంతే
పాణింగృహ్ణీష్వపాణినా॥

అ॰ సౌందర్యాభిజాత్యాదినాసీతాయాః ప్రతిగ్రహార్హతాంవదన్
జనకః ప్రతిగ్రహమనుజానాతి ఇయమిత్యాదినా—

ఇయమ్.

1. అపరిచ్ఛేద్యసౌకుమార్య లావణ్యాదికం ప్రత్యక్షేణ నిర్దిశతి. (ఇయ) మితి.

2. యద్వా — యా విశ్వామిత్రాశ్రమాత్ప్రభృత్యయోనిజాత్వ శ్రవణేన కథమపి ద్రష్టవ్యేతి విశేషతో భవతః కుతూహలవిషయీభూతా. (సే యమ్).

3. యద్వా తటిత్స్ఫురణ దశాయామివ సీతాదర్శన వేలాయాం క్వచిదప్యవ యవిప్రతిపత్త్యభావేన ససంరంభం రామం నిర్దిశ (తీయ మి తి॥

4. యద్వా "ప్రాసాదే సా పథి పథి చ సా పృష్ఠతస్సా పురస్సా" ఇత్యుక్తరీత్యా ఽనవరతభావనాప్రకర్షేణ సీతాయాస్సర్వత్ర రామేణ దృశ్యమానత్వాదాహ. (ఇయ) మి తి॥

5. యద్వా - "వివాహమంటపరత్నస్తంభాదిషు సర్వత్ర సీతాప్రతిబింబ సందర్శనేన పరితో విక్షిప్తనయనం రామం ప్రత్యాహ. (ఇయ) మితి॥

6. యద్వా - "కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయః" ఇత్యుక్తరీత్యా యోగమహిమ సాక్షాత్కృతపరతత్త్వ స్వరూపో జనకో భగవతో రామభద్రస్య "సర్వస్యేశానః" ఇత్యాదిశ్రుతిశత సమధిగత సర్వేశానత్వవైభవ మభిసంధాయాహ (ఇయ) మితి. "అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ" ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్భగవదను రూపపత్నీత్వేన ప్రసిద్ధా సైవేయ మితిభావః॥

7. యద్వా—అనితరసాధ్యహర కార్ముకభంగ కర్మణామక మేవ పారితోషికమాహరిష్యతీతి పరితో విస్ఫారితాక్షం పశ్యంతం రామం ప్రతి కిమేతత్స్వకృతం ఫలం? ఉత తతోఽధికం? త్వమేవ నిరూపయేత్యభిప్రాయేణ నిర్దిశతి (ఇయ) మి తి.

8 యద్వా—యా పూర్వజన్మని వేదవతీతి ప్రసిద్ధా భవత్ప్రాప్తికామనయా తపశ్చరితవతీ సైవేదానీమ్మమ పుత్రికా జాతా భవదనుగ్రాహ్యేత్యాహ (ఇయ) మితి.

9. యద్వా—"కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్," ఇత్యాదినా నిఖిల జగత్ప్రాణన హేతుత్వేన శ్రుతస్య భవతోఽపి సముపస్థేషి ప్రాణన హేతుత్వేన. "† ఆసీదవాతగ్ం స్వధయా తదేకమ్," ఇత్యాదినా స్వధాశబ్దితాయా శ్రూయతే సేయమిత్యాహ (ఇయ) మితి.

10. యద్వా దేవకార్యనిర్వహణార్థ మవతీర్ణస్య భవతః కరుణైకభూమిః. అవతారసాఫల్య నిష్పాదికేయమేవేత్యాహ. (ఇయ) మితి.

* ఆకాశ ఆనందః = అపరిచ్ఛిన్నానందస్వరూపః. ఏషః = పరమాత్మా. నస్యాద్యది = నభవేద్యది. కో హ్యేవ = కోవా. అన్యాత్ = సాంసారికసుఖం ప్రాప్నుయాత్. కః ప్రాణ్యాత్ = కోవా పారత్రికం సుఖం ప్రాప్నుయాత్.

† అవాతమ్ = వాయుశూన్యమ్. అవాతమిత్యుపలక్షణం. వియదాదికృత్స్న ప్రపంచ శూన్య మితి భావః. ఏకమ్ తత్ = బ్రహ్మ. స్వధయా = లక్ష్మ్యా "స్వధా త్వం లోకపావనీ" త్యుక్తేః ఆసీత్ = ఉజ్జీవితమాసీత్. ప్రళయకాలే స్వలీలోపకరణభూత వియదాది ప్రపంచాభావేఽపి పరంబ్రహ్మ లక్ష్మ్యా సహలీలామన్వభూది

॥ మమసుతా. ॥

1. జన్మతస్సిద్ధాయా అపిసంసర్గదోషశంకాభావమాహ (మమ సుతే)తి. (మమ) "జనకోహ వై దేహః", ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధస్యమమ (సుతా)· అతోనశంకితవ్యమితిభావః.

2. యద్వా — "తతస్సీతాం సమానీయ. సర్వాభరణభూషితాం సమక్షమగ్నేస్సంస్థాప్య రాఘవాభిముఖేతదా· అబ్రవీజ్జనకోరాజా కౌసల్యానందవర్ధనమ్," ఇతిపూర్వశ్లోకే రాఘవశబ్దప్రయోగేన "రఘిగతౌ" ఇతిజ్ఞానపర్యాయగత్యర్థకరఘిధాతునిష్పన్న రఘుశబ్దవాచ్యజ్ఞాన యోగనిష్ఠవంశసంబంధో రామస్యప్రతీయతే. సీతాయాస్తు· "కర్మణ్యామోహ్యాకర్మణా", ఇతిజ్ఞానయోగాదప్యతిశయితకర్మయోగనిష్ఠసంబంధోస్తీతిసూచయితుమాహ (మమసుతే)తి,మమ = కర్మయోగనిష్ఠత్వేనప్రసిద్ధస్య· మమేతిభావః.

3. యద్వా—క్షత్రియత్వేన చాపమాత్రత్వేన ధనతారాజర్షితయాచాపశాపోభయశక్తమప్యేమవేత్స్యన కదాపీయముపేక్షణీయా ఇతి సాభిమానమాహ (మమసుతే)తి (మమ)= చాపశాపోభయశక్తస్యేతిభావః.

4. యద్వా· "వివేకీజామాతా నయది దుహితృస్నేహవివశః। స్వమారాధ్యోనిత్యంహరిరివ తదాజ్ఞానుసరణాత్। సమృద్ధశ్శత్రుత్రా వ్యవహా? గణయత్యుత్కటమద । స్తృణప్రాయంప్రాజ్ఞం శ్వశుర మదనీయంజనమపి,, "సదృశాచ్చాపకృష్టాచ్చ. లోకేకన్యాపితాజనాత్। ప్రధర్షణామవాప్నోతి శక్రేణాపిసమోభువి,—ఇతిహిలోకే కన్యాపితుఃప్రధర్షణాప్రసిద్ధా తతశ్చతాదృశప్రధర్షణాభీరోర్వల్మీకీద్ధతయావ

రాన్వేషణాశ క్తస్య మమేయంకన్యాదైవాత్ప్రాప్తేన పరశురామగుణికేన. పురుషోత్తమేనభవతాఽవశ్యం స్వీకరణేయేతిసానునయమాహ (మమసుతే) తి. (మమ)_ ఉక్తప్రథమణా ధీరోన్వర్ణధరమావరాన్వేషణాశక్తస్యచేతిభావః॥

5. యద్వా—అయోనిజాయా అస్యాః దానేకర్తృత్వమిత్యత్రాహ (మమసుతే) తి. జన్యజనకభావరూప సంబంధాభావేపి పోష్యపోషకభావసంబంధసత్వాన్మమసుతే తి. భావః

6. యద్వా. ‹‹వివాహశ్చవివాదశ్చ సమయోరేవశోభతే,, ఇతిలౌకికప్రవాదేనఅయోధ్యాధిపతేనామస్మాకంసదృశసంబంధోఽపేక్షిత ఇత్యత్రాహ (మమసుతే)తి (మమ)=మిథిలాధిపతేరితిభావః

యద్వా—‹‹సూర్యసంబంధవతామస్మాకం కథమతాదృశేన సంబంధోఘటతె,, ఇతిచేత్తత్రాహ (మమసుతే) తి. మమ=‹‹ఉత్పాదకబ్రహ్మపిత్రోర్గరీయాన్ బ్రహ్మదః పితా,, ఇత్యాదినాసూర్య నిష్ఠయోరుత్పాదక-పితృత్వబ్రహ్మదపితృత్వయోర్మధ్యేబ్రహ్మదపితృత్వస్యైవగరీయస్త్వావగమేన తాదృశాకారవిశిష్టసూర్యసంబంధ శాలినోమమేతిభావః (జనకస్య సూర్యశిష్యయాజ్ఞవల్క్యశిష్యత్వేన సూర్యప్రశిష్యతయా ఉక్తార్థోపపత్తిః.)

8. యద్వా—‹‹ నబ్రహ్మవిద్యా నచరాజ్యలక్ష్మీస్తథాయథేయం కవితాకవీనాం. లోకోత్తరేపుంసినివేశ్యమానా, పుత్రీవహర్షం హృదయేతనోతి,, ఇత్యుక్తరీత్యాపురుషోత్తమాయ కన్యాప్రదానానుగుణభాగ్యవత్తాం స్వస్యాభిసంధాయాహ (మమసుతే) తి. మమ= ఈదృశవరలాభానుగుణభాగ్యశాలిన ఇతిభావః

9. యద్వా—“ *యదాహ్యేవ ఏష ఏతస్మిన్నుదరమంతరం కురుతే అథతస్యభయంభవతి,, ఇత్యాదిశ్రుత్యా “ యన్ముహూర్తం క్షణంవాపి వాసుదేవోనచింత్యతే † సాహానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సాభ్రాంతిస్సాచవిక్రియా,, ఇత్యాదిస్మృత్యాచబ్రహ్మధ్యానస్యక్షణమాత్ర విచ్ఛేదస్యాపి మహానర్థావహత్వావగమే కింపునశ్చిరకాలవిచ్ఛేదస్య. బ్రహ్మనిష్ఠస్యమమతు ఏతత్కన్యారూపవరాన్వేషణ చింతాసంతానసంతత దంతురితాంతఃకరణతయా మహావిచ్ఛేదస్సమజని. అతఇతః పరమపితథా మాభూదితి. సోనుశయమాహ (మమసుతే) తి. మమ=చిరకాలవిచ్ఛిన్నయోగాకాంక్షిణః అవిలంబమియం పరిగ్రాహ్యేతిభావః.

10. యద్వా—యద్యపి “ నశేకుర్గ్రహణే తస్యధనుషస్తోలనేపివా,, ఇత్యుక్తరీత్యాకేనాప్యసాధ్యస్యపినాకిధనుషస్స్వబాహుబల భంజనేన. ఇతరదుష్ప్రాపంయశస్స్వయమేవార్జితవానసి. తథాపితాదృశయశఃకారణీభూత హరధనుస్సంపాదకతయా మయాతవకించిదుపకృతమివ. “కథంచిదుపకారేణ కృతేనైకేనతుష్యతి,, ఇతిహిభవతస్స్వభావః అతః “కృతేచప్రతికర్తవ్య ఏషధర్మస్సనాతనః,, ఇతిన్యాయాదసదృశేన భవతామత్కన్యాపరిగ్రహేణ జామాతృమతామవతంసత్వరూపో మహాన్ప్రత్యుపకారో మమకృతోభవతీత్యాహ (మమసుతే) తి. మమ=త్వదీయకీర్తిలతికోపఘ్నాయిత హరకార్ముక చిరసంరక్షకస్యేతిభావః.

ఏషః = ఉపాసకః. ఏతస్మిన్ = పరమాత్మని. అంతరం = ధ్యానస్యవిచ్ఛేదం. అరం = అల్పమపి. యదాహ్యేవ = యదా. కురుతే = కరోతి. అథతస్యభయముద్భవతి.

హానిః = పురుషార్థహానిః. ఛిద్రం = అనర్థస్య కారణః, భ్రాంతిః = మానసికవికారః. విక్రియా = శారీరవికారః.

సహధర్మచరీతవ.

1. అస్త్వియం సుందరీమమభోగార్థా. ధర్మాచరణార్థం త్వన్యైవభవిష్యతీత్యత్రాహ. (సహధర్మచరీతవ) ఇతి. తవభోగార్థేయమేవ ధర్మాచరణార్థాపీతిభావః.

2. యద్వా-సమానోధర్మః సహధర్మః. "సహసాకల్యసాదృశ్యయాగవద్యసమృద్ధిషు", ఇతివైజయంతీ. తంచరతీతిసహధర్మచరీ. "దోషోయద్యపి తస్యస్యాత్సతామేతదగర్హితమ్", ఇతివక్తృస్వభావానురూపేయం "పాపానాంవా శుభానాంవా వధార్హాణాంప్లవంగమ. కార్యంకరుణమార్యేణనకశ్చిన్నాపరాధ్యతి", ఇతివక్త్రీతిభావః.

3. యద్వా-(సహధర్మచరీతవ) ధర్మశబ్దోత్రకార్యాత్మకపరః. "అథ ధర్మోస్త్రీపుంస్యోస్సామాన్యభావయోః చాపన్యాయధ్వరాహింసా యజ్ఞోపాయమేషు వా", ఇతివైజయంతీకోక్తేః. తథాచయుద్ధసంకటే లోకైకవీరస్యతవాపికార్యాత్మక వ్యాపారోపదేశకరీతి భావః. ఉక్తంచభోజేన. క్షత్రియాస్యైవయుద్ధే, ఇతియుక్తేః క్షత్రియకులోద్భవైవ. క్షత్రియయుక్తధర్మోపదేశతత్పరైవేత్యర్థః, పలాయనాద్యుపదేశ వ్యవచ్ఛేదార్థమేవకారః.

4. యద్వా—ధర్మోయాగః. పరప్రకృతే శరణాగతసంరక్షణాత్మకః అనురూపపత్నీత్వేన తన్నిర్వాహికేత్యర్థః. ఉక్తంచ. "అస్య సహాపత్నీకేశో. దేవ్యాకారుణ్యరూపయా. రక్షకస్సర్వసిద్ధాన్తే వేదాన్తేషుచగీయతే" ఇతి.

5. యద్వా—ధర్మః=అహింసా. సమయేతముపదేశకారిణీతి భావః అతఏవారణ్యకాండే "తృతీయంయదిదంరౌద్రం పరప్రాణాభి

హింసనం। ని[illegible]ం క్రియతే మోహాత్ త్వత్తేసముపస్థితః ఇత్యారభ్య. ‘‘ధర్మాదర్థః ప్రభవతి. ధర్మాత్ప్రభవతే సుఖం। ధర్మేణలభతే సర్వం ధర్మసారమిదంజగత్।,, ప్రాప్యతేనిపుణై ర్ధర్మో నసుఖాల్లభ్యతేసుఖం. నిత్యంశుచిమతిస్సౌమ్య చరధర్మంతపోవనే॥ ఇత్యంతవాదినీంసీతాం ప్రతి. ‘‘మమస్నేహాచ్చ సౌహార్దాదిదముక్తం త్వయానఘే। పరితుష్టోస్మ్యహం సీతే నహ్యనిష్టోనుశిష్యతే. సదృశంచానురూపంచ కులస్యతవ చాత్మనః. సధర్మచారిణీమేత్వం ప్రాణేభ్యోపిగరీయసీ,, తి వక్ష్యతి రామః.

6. యద్వా—ధర్మోనిషిద్ధనివృత్తిః తథాచ ‘‘నరామః పరదారాన్ వైచక్షుర్భ్యామపి పశ్యతి. కుతోభిభాషణం స్త్రీణాం పరేషాం ధర్మనాశనం. తవనాస్తిమనుష్యేంద్ర నచాభూత్తేకదాచన,, ఇత్యాదినా యథాత్వం పరదారపరాఙ్ముఖః ప్రసిద్ధః తథేయమపి ‘‘అనన్యారాఘవేణాహం భాస్కరేణప్రభాయథా భర్తుర్భక్తిం పురస్కృత్య రామాదన్యస్యవానర- నస్పృశామిశరీరంతు పుంసోవానరపుంగవ. ఇత్యాదినా పరపురుషపరాఙ్ముఖీతిభావః.

7. యద్వా—‘‘రామోహిధర్మేశ్వర,, ఇత్యాదావివ ‘‘(సహధర్మచరీతవే),, త్యత్ర. ధర్మాన్వయీ. అభేదషష్ఠ్యర్థః. సహశబ్దస్సమృద్ధివాచీ. ‘‘యేచవేదవిదోవిప్రాః. యేచాధ్యాత్మవిదోజనాః. తేవదంతిమహాత్మానం కృష్ణంధర్మంసనాతనం,, ఇత్యాదినాలోకశ్రేయస్సాధనత్వరూప ధర్మశబ్దార్థస్య భగవత్యేవ పుష్కలత్వావగమాత్. తథాచ యథారత్నవిక్రయిణీ సంస్కారవిశేషైస్స్వాత్మవిస్యం పరిమృజ్యతే సహాకం తత్రతత్రసంచరంతీ. తదర్థినాంప్రీణాతి. తథేయమపిసాపరాధజనేషు. తన్మనః కాలుష్యముదితోపాస్య రపనుద్యశరణార్థిజనావాసదేశేషు భవతాసహసంచరంతీ భవంతంతేషామేవాధీనం కరోతీతిభావః. తథాతదామోవక్ష్యతి. ‘‘అప్యహంజీవితం జహ్యాంత్వాంవాసీతే సలక్ష్మణాం నతుప్రతిజ్ఞాంసం శ్రుత్య బ్రాహ్మణేషు విశేషతః,, ఇతి.

8. యద్వా—(సహధర్మచరీతవ). “కర్తా సర్వస్య లోకస్య శ్రేష్ఠో జ్ఞానవతాం వరః. ఉపేక్షసే కథం సీతాం పతంతీం హవ్యవాహనే అంతే చాదౌ చ లోకానాం దృశ్యసే త్వం పరంతప. త్వం త్రయాణాం హి లోకానామాదికర్తా స్వయం ప్రభుః. పద్మే దివ్యేఽర్కసంకాశే నాభ్యాముత్పాద్య మామపి ప్రాజాపత్యం త్వయా కర్మ సర్వం మయి నివేశితం,, ఇత్యాదినా అవగతనిఖిలజగత్కారణభావస్య తవ సమానధర్మశాలినీత్యర్థః. లక్ష్మ్యా జగత్కారణత్వం శ్రీవిష్ణుపురాణే. “సద్యో వైగుణ్యమాయాంతి శీలాద్యాస్సకలా గుణాః. పరాఙ్ముఖీ జగద్ధాత్రీ యస్య త్వం విష్ణువల్లభే॥ ఇత్యాదినా ప్రపంచితం. ఏవం భగవచ్ఛాస్త్రేష్వపి విశదతరముపపాదితమ్. తత్రైవాఽనుసంధేయం॥

9. యద్వా —“ అసత్యస్సర్వలోకేఽస్మిన్ సతతం సత్కృతాః ప్రియైః। భర్తారం నానుమన్యంతే వినిపాతగతం స్త్రియః. ఏష స్వభావో నారీణామనుభూయ పురా సుఖం- స్వల్పామప్యాపదం ప్రాప్య దుష్యంతి ప్రజహత్యపి,, ఇతి హి స్త్రీణాం స్వభావః తతశ్చ “పితృదేవో భవ,, ఇతి శ్రుత్యనురోధేన కదాచిత్పిత్రాజ్ఞాపరిపాలనాయ విపినేఽపి పథి మయి ప్రవృత్తే సతి తదా యది మామియమసుఖభయాత్పరిత్యజేత్. కిమనయేత్యత్రాహ. (సహధర్మచరీతవే) తి. “అగ్రతస్తే గమిష్యామి మృద్నంతీ కుశకంటకాన్,, ఇతి త్వదనుకూలమేవ తదానీమపి కరిష్యతీతి భావః.

10. యద్వా—“సుతా సహధర్మచరీ,, త్యత్ర. అసహధర్మచరీతి పదచ్ఛేదః- నవిద్యతే సహధర్మచరీ యస్యాః ఇతి బహువ్రీహిః. తథా చ త్వద్విషయే పరిచారికాంతరమనపేక్ష్యైవ మహారాజతనయాపి. స్వయమేవ శుశ్రూషాకారిణీతి భావః. తథా చోక్తం భోజరాజేన, “శిష్యా దేవ ద్విజపితృపదమారాధనే,, ఇతి.

ప్రతీచ్ఛచైనామ్.

1. ఏవం సౌందర్యాదిమత్త్వేపి త్వదనుమత్యభావే ఏనాం న ప్రతిగృహ్ణామీత్యత్రాహ. (ప్రతీచ్ఛచైనామి) తి. ఏనాం గృహాణేత్యర్థః. చకారః పాదపూరణార్థః. సీతాయా రామావినాభూతత్వ నయాదాతుమ నహత్వాద్వామీత్యనుక్తిః.

2. యద్వా—అత్యల్పమూల్యేన అనర్ఘరత్నక్రయ ప్రవృత్త ఇవ. పురాతనధనుర్భంగరూప పరిమితశుల్కేన కథమీదృశలోకోత్తరలావణ్యాదిమతీం స్వీకుర్యామ్. కింతు ఏతద్దర్శనసుఖమేవ మమపర్యాప్తంఫలంఇతి. సీతాదర్శనమాత్రతృప్తం. రామంప్రత్యాహ. (ప్రతీచ్ఛచైనామితి) ఏనాం ప్రతీచ్ఛచేత్యన్వయః. తథాచ. అస్యాదర్శనమాత్రతృప్తోమాభూః. కింతుత్వద్బాహుబలక్రీతాంఇమాః పరిగ్రహమపి కురుష్వేతిభావః.

3. యద్వా—(ప్రతీచ్ఛచైనాం) ఏనాంచప్రతీచ్ఛేత్యన్వయః. చకారోఽనుక్తసముచ్చాయకః. తథాచయథాశంకర శరాసనవిదళనేన కీర్తిమగ్రహీః తథేమామపిగృహాణఅస్యాఃకీర్తితుల్యత్వాదితిభావః. అత ఏవ యుద్ధకాండే వక్ష్యతిరామః. "సహిహాతుమియంశక్యాకీర్తిరాత్మవతాయథా" ఇతి.

4. యద్వా—([illegible] ప్రతీచ్ఛ) [illegible] స్వధర్మాత్సా. శ్రుత్వాజనకభాషితం వత్సరామధనుఃపశ్య. ఇతిరాఘవమబ్రవీత్" ఇతివిశ్వామిత్రాజ్ఞాం యథాగృహీతవానసి. తథాతేనైవాజ్ఞయా ఏతామపి గృహాణేతిభావః.

5. యద్వా— (ఏనాంచప్రతీచ్ఛ) " త్వాం నియోక్ష్యామహే విష్ణో లోకానాం హితకామ్యయా. రాజ్ఞో దశరథస్య త్వ మయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః. ధర్మజ్ఞస్య వదాన్యస్య మహర్షిసమతేజసః. తస్య భార్యాసు తిసృషు. హ్రీశ్రీకీర్త్యుపమాసు చ. విష్ణో పుత్రత్వమాగచ్ఛ కృత్వాఽఽత్మానం చతుర్విధం,, ఇతి దేవానాం నియోగం యథా అంగీకార్షీః. తథా తేషాం కార్యసిద్ధిహేతుతయా మయా దీయమానామేనామపి. ప్రతిగృహాణేతి భావః.

6. యద్వా— (ఏనాంచప్రతీచ్ఛ). " పూర్వం క్షీరాబ్ధిసంభూతాం లక్ష్మీం యథా పత్నీత్వేనా గృహ్ణాః తథా. "సీతా లక్ష్మీర్భవా న్విష్ణుః,, ఇత్యాదినా తదవతారత్వేన ; అవగతామేనామపీదానీం స్వీకురుష్వ. తతశ్చ." తతో వలోకితా దేవా హరివక్షస్థలస్థయా. లక్ష్మ్యా మైత్రేయ సహసా. పరాం నిర్వృతిమాగతాః, ,, ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా తత్ సీతాసంబంధేన దేవానాం, పరాం నిర్వృతిర్భవిష్యతీతి భావః.

7. యద్వా. ,, సోఽన్వేష్టవ్యస్స విజిజ్ఞాసితవ్యః ,, ఇత్యాదినా యోగిభిరన్వేష్టవ్యతయా. శ్రూయమాణస్త్వమేవ. క్షుద్రతమస్య మమ గృహాన్స్వయం యథాఽభ్యాగచ్ఛః తథా మదీయత్వేనా భిమతాం మయా సమర్ప్యమాణాముపహారభూతామిమామప్యంగీకురుష్వేతి ప్రార్థయతే (ప్రతీచ్ఛపదేన) ఇతి.

8. యద్వా—(ఏనాంచప్రతీచ్ఛ) చ త్వర్థే, తథా చ మహాతాతపసా ధనూరత్నం త్ర్యంబకస్య చ [illegible] మయా. తత్ర ధనూరత్నస్యాలోపనమాత్రే అభ్యనుజ్ఞాతే భంగరూపం అపరాధమయా చరితవానసి. ఏతత్కన్యారత్నం తు పత్నీత్వేన గృహాణ కదాచిదపి తద్వత్పరాభవన భాజనం మా కార్షీరితి భావః.

9. యద్వా— అన్యత్పూర్వోదపాంసుం భాదస్యత్వాదావనేజనాత్. అప్యత్యుత్కలసంభ్రమాన్నైత్. నచేచ్ఛతిజనార్దనః,, ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా భగవత్స్వభావంజ్ఞాత్వాహ. (ప్రతీచ్ఛచైనా) మితి. చో వాకారార్థే. తథాచపరిపూర్ణస్య తవమద్రాజ్యాద్యనపేక్షస్యాపి ,, నజీవేయంక్షణమపివినా తామసితేక్షణామ్,, ఇతిభవజ్జీవనహేతుభూతా మేనామ్మత్కన్యాంవా అంగీకురుష్వేతిభావః.

10. యద్వా—(ఏనాంప్రతీచ్ఛ). చో ఽవధారణే. తథాచావతారాన్తరేషు యథారుచిభవతాబహ్వ్యః పరిగృహ్యన్తామ్. అస్మిన్నవతారేతు సర్వథాప్యనుపమామ్ మమకన్యామేనామేవ గృహాణ. నాన్యామ్. ,, నారీణాంను మహాసాసపత్నతా.,, ఇతినారీమాత్రస్యాపి సాపత్న్యదుఃఖస్యదుస్సహత్వే కింపునరస్యానారీరత్నస్యేతిభావః.

భద్రంతే

1. స్వతస్సిద్ధాయా అస్యాః ప్రదానే ఽభవానితి రామః తుష్యేదితి సాంత్వయతి (భద్రంతే) ఇతి.

2. యద్వా. పుష్కలకన్యాలక్షణశాలిన్యా అస్యాః పరిగ్రహే భవతస్సర్వాణిమంగళాని భవిష్యంతీత్యాహ (భద్రంతే) ఇతి.

3. యద్వా. అనురూపవధూవరసంయోగే జనతృప్తిర్భవేదితి ప్రీతస్సుమంగళమాశాస్తే (భద్రంతే) ఇతి.

4. యద్వా పురుష భేదేన మంగళస్యాభిన్నత్వేన ,, సకృదేవ ప్రపన్నాయ తవాస్మీతి చ యాచతే. అభయంసర్వభూతేభ్యోదదామ్యేతద్వ్రతంమమ.,, ఇతి తత్తు స్తవ ఆశ్రితరక్షాసంకల్ప నిర్వర్తనస్యైవమంగళత

యా తచ్ఛద్వారభూతాయా అస్యాః పరిగ్రహేసత్యేవనేశ్యతీత్యాహ (భద్రంతే) ఇతి. అతఏవారణ్యకాండే మాయామృగానుధావన సమయే లక్ష్మణంప్రతిరామః ‘‘అస్యామాయత్తమస్మాకం యత్కృత్యం రఘునందన,, ఇతివక్ష్యతి. అస్మాకమిదానీం వనవాసాదికం పరస్తాద్రాజ్యభోగాదికం చైతత్సర్వాధీనమేవ. అన్యథాజగజ్జీర్ణారణ్యమేవస్యాత్. అతస్సమ్యగేనాం పరిపాలయేతిప్రాతీతికోఽర్థః. నిగూఢభావస్తు అస్మాకంరావణవధరూపం యత్కృత్యం తదేతదాయత్తం. అతస్సమయే ఏనామేకాకినీం పరిత్యజ్యమత్సకాశంప్రత్యాగచ్ఛేతి. అతఏవరఘునందనేతి సంబోధనమపిసార్థకం. శరణాగతసంరక్షణస్య రఘూణాంధర్మత్వాత్.

5. యద్వా—సర్వేశ్వరంమామన్విష్యభవతా కన్యాదానేకర్తవ్యేకథం ధనుర్దర్శనరూపకార్యవశాత్. భవద్గృహాగతాయమహ్యామియందీయత ఇత్యత్రాహ. (భద్రంతే) ఇతి. కోపంమాకార్షీః ‘‘గత్వాదానం కృతయుగే. త్రేతాయా మాగతాయవై. ద్వాపరేయాచమారాయ. సేవకాయకలౌయుగే,, ఇతి తత్తద్యుగానురోధేన ధర్మప్రకాశస్యోక్తతయా సంప్రతి త్రేతాయుగమితి సర్వజ్ఞేనభవతా క్షంతవ్యమితి భావః.

6, యద్వా - తే = శాస్త్రైకసమధిగమ్యస్య. భద్రం = స్వరూపలాభః. తస్యైవపురుషార్థనిదానత్వాత్ప్రకృతేభద్ర పదవాచ్యతా స్యాదితిశేషః తథాచ ‘‘అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేదసంతమేనం తతోవిదురితి,, ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యా త్వదితరచేతనా నాంభవద్వేదనేన స్వరూపసత్తాలాభః. భవతస్తుఅనన్యైవ. అస్యాభవత్స్వరూప నిరూపకత్వాత్. అతఏవ. ‘‘హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చపత్న్యౌ,, ఇతిశ్రుతిరపి. లక్ష్మీపతిత్వరూపలింగేనపరతత్వం నిరచైషీత్. అతఇయమవశ్యం పరిగ్రాహ్యేతిభావః. అతఏవతే. ఇత్యేక వచనప్రయోగః అయంచార్థః. ‘‘వేదాన్తాస్తత్వచిం

ష్మురభిః కరసియత్పాదచిహ్నై స్తరంతి,, ఇతిభట్టవరాణతపాదైర్వివృతః

7. యద్వా—తే = ,,నామకర్మతథాకరోత్. జ్యేష్ఠం రామం మహాత్మానం,, ఇతిప్రసిద్ధకృతరామనామ్నః. భద్రం = భద్రపదం. స్యాదితిశేషః ప్రాగ్వత్. తథాచరామఇతి నామ్నా జామదగ్న్యేఽతి ప్రసక్తతయా రామ భద్ర ఇతినామ్నైవతవ వ్యావర్తకం. తచ్చాస్యాః పరిగ్రహేణైవనేత్స్యతీ త్యర్థః అయంభావః ,,పితేవత్వత్ప్రియా జననివపరిపూర్ణాగసిజనే. హితస్రోతోవృత్త్యాభవతి చ కదాచిత్కలుషధీః ॥ కింత న్నిర్దోషః క ఇహజగతీతిత్వముచితైరుపాయైర్విస్మార్యస్వజనయసిమా తా తదసినః,, ఇత్యాదినాఽపరాధివిషయే దండప్రవృత్తస్యాపి భగవతః అజ్ఞాతనిగ్రహాయాస్స్వవల్లభాయాః ప్రియవాక్యానురోధే నైవమంగళ కారిత్వావగమేన సీతాసంబంధాదేవ రామభద్ర ఇతినామ అర్థవద్భ విష్యతీతి. అతఏవ. ,,గుణమనిమిషచాపే కించిదారోప్యసీతాం కుశికత నయవాక్యాదగ్రహీద్రామభద్రః,, ఇతిసీతాపరిణయసమయే రామభద్ర ఇతిప్రాయుఙ్క్తభోజరాజః.

8. యద్వా - తే = ,,రామోద్విర్నాభిభాషతే,, ఇత్యాదినా ప్రసిద్ధసత్యవాక్యస్య. భద్రం = దేవాన్ప్రతి ,,భయంత్యజతభద్రంవః,, ఇత్యుక్తభద్రపదం. సత్యంస్యాదితిశేషః స్మరేతివా. తథాచదేవప్రా సనరావణవధ నిమిత్తభూతాయా అస్యాఃస్వీకారఏవతద్వచు క్తిరమోఘా భవిష్యతీతిభావః.

9. యద్వా - తే = ఇతి (ప్రథమాబహువచనాంతం) దేవా ఇత్యర్థః ప్రాప్స్యంతీతి శేషః తథాచ ,,తత స్త్వాంశరణంగతాః,, త్వంగతిః పరమాదేవ సర్వేషాంనః పరంతప ఇతిపూర్వంత్వాంశరణం ప్రాప్తానాం దేవానామిష్టసిద్ధిర్భవిష్యతీతిభావః.

10. యద్వా (ప్రతీచ్ఛచైనాంభద్రం తే). ఇత్యత్ర భో భిన్నక్రమః. తేచ భద్రం ప్రాప్స్యథ ఇత్యన్వయః. తథాచ అస్యాః పరిణయేన తవ క్షాత్ర సుఖపుత్రావాప్తి రూపమంగళవత్. త్వదీయానాం దేవానామపి రావణ బందీవిముక్త్యాది స్వస్వపదాభినందన వివాహపుత్రోత్పత్త్యాది మంగళం భవిష్యతీతి భావః.

✳ పాణింగృహ్ణీష్వ. ✳

1. ఏవమయానుజ్ఞాతే గాంధర్వరాక్షసాభ్యాముద్వాహవిధిభిః ప్రాహ. (పాణింగృహ్ణీష్వ) ఇతి ‘‘ యది కామయేత స్త్రీరేవ జనయేయమి త్యంగులీరేవ గృహ్ణీయాత్,, ఇత్యాద్యుక్త కామనాయా వృత్తయే పాణిమిత్యుక్తం।

యద్వా, ప్రణయధారాయాం పాదగ్రహణమస్తు, ఇదానీం (పాణింగృహ్ణీష్వ).

3. యద్వా— స్త్రీస్వభావేన లజ్జావనతముఖీం సీతాం రామేన స్పృహం వీక్షమాణే· కృత్స్నసీతావదనారవింద శోభాసందిదృక్షయా కిమయం తచ్చుబుకమున్నమయతీత్యాశంక్యాహ. (పాణింగృహ్ణీష్వ) ఇతి. ఇదానీం చుబుకోన్నమనోద్యోగం మాకార్షీః అపితు పాణింగృహ్ణీష్వ ఇతి భావః.

4. యద్వా— కాలాంబుదవర్ణాం హ్యాత్యంతసదృశ సీతాకేశ పాశవిహిత చక్షుషం రామం కిమయమస్యాః కేశపాశం స్పృశతీతి సంస్పృశేదితి శంకితః ప్రాహ (పాణింగృహ్ణీష్వ) ఇతి.

5. యద్వా—(భద్రం తే పాణింగృహీష్వ) త్యేకం వాక్యం. నిరతిశయసౌభాగ్యసూచకరేఖావిశేషపరిష్కృతతయాతీవ మంగళావహమస్యాః పాణింగృహీష్వేతిభావః.

6. యద్వా—(భద్రం తే పాణింగృహీష్వ) సమరేషు ప్రతిభటవిశిఖవిపాటనప్రవణితదేహస్యతవస్పర్శమాత్రేణసౌఖ్యావహమస్యాః పాణింగృహీష్వేతిభావః. అతఏవారణ్యకాండేవక్ష్యతి. ,,తందృష్ట్వాశత్రుహంతారం మహర్షీణాం సుఖావహంబభూవహృష్టావైదేహీ భర్తారంపరిషస్వజే,, ఇతి.

7. యద్వా—(తేపాణినాభద్రంపాణిం) గృహీష్వ.=జగదభయముద్రాలంకృతస్య అస్యాఃపాణిగ్రహణే సత్వయాప తన్మతమఙ్గీకృతం భవతీతిభావః.

8. యద్వా—,,సమయస్స వర్తతఇహైషయత్రమాం సమనంతయత్సుముఖగౌతమార్పితః. అయమాగృహీతకమనీయ కంకణస్తమమూత్రిమానివ మహాత్మనఃకరః,, ఇత్యుక్తరీత్యారామేక మనీయకంకణపరిష్కృత కోమలసీతా పాణిక్పృత్స్నసంస్పర్శలోలుపేపి వివాహసమయేవరేణవధ్వాః ప్రాన్త్యేకదేశాం గుళిగ్రహణస్యైవ లోకసిద్ధతయా గుళ్యాదీనామనుజ్ఞానే తత్పాణిగ్రహణ మనుచితమితిమన్వానే సతిమిధిలాధిపతిర్జనకః ,,భావజ్ఞామైథిలాఃప్రోక్తా ఇంగితజ్ఞాశ్చకోసలాః. అర్థోక్తాః కురుపాంచాలాః పూర్ణోక్తాశ్చదాక్షిణాత్యాః,, ఇతిభావజ్ఞతయా స్వయంపాణిగ్రహణ మభ్యనుజానాతి. (పాణింగృహీష్వ) తి పాణింగృహీష్వ=సర్వం గుళిమాత్రమితిభావః.

9 యద్వా లోకేకన్యాంతరవివాహే పాణిపీడనశబ్దః ప్రయుజ్యతే యథా "పాణిపీడనవిధేరనంతరం శైలరాజసుహితుర్హరం ప్రతి," "పాణిపీడనమహం దమయన్త్యాః కామయే మహిమహీపకాంక్షో," ఇత్యాదౌ, ప్రకృతేతు పాణిం గృహ్ణీష్వేత్యుక్తం - పాణిం = నిరతిశయకోమలత్వజన్యాస్పదం - అతఏవపీడ యోగ్యోనుక్తిః గృహ్ణీష్వ=స్పృశ! పీడనేగ్లాని స్స్యాదితిభావః అతఏవోత్తరత్ర "జనకస్య వచశ్శ్రుత్వా పాణీపాణిభి రస్పృశన్, ఇతిస్పర్శనమాత్రోక్తి స్సంగచ్ఛతే "కాకుత్స్థైస్తుగృహీతేషు లలితేషుచపాణిషు, ఇతిచ - కాంతాంతరవిషయే "ఆదాతుంసకృదీక్షితేపి కుసుమే హస్తాగ్రమాలోహితం లాక్షారంజనవార్తయాపి నహాసారక్తిమతలంపాదయోః అంగానామను లేపనస్మరణమప్యత్యంతఖేదావహం హాంతాన్నిరదృశః కిమన్యదలకామోదోపిభారాయతే,, ఇత్యాద్యుక్తిరతిశయోక్తిరూపా, కాంతాంతరాణి సీతావిషయేతుస్వభావోక్తిరేవేయం అతఏవశ్రీగుణరత్నకోశే "పాదారున్తుద మేవపంకజరజశ్చేటీభృశాలోకితైరంగ మ్లానిరధాంబసాహసవిధౌ లీలారవిందగ్రహః। డోలాసేవనమాలయా హరిభుజే హా కష్టశబ్దాస్పదం। కేనశ్రీరతికోమలా తనురియంవాచాం విమర్దక్షమా, ఇతి శ్రీభట్టపరాశర పాదాః

10. యద్వా - (పాణింగృహీష్వ) = అతికోమలస్యతవపాణేః రనితరసాధ్యవ్యాపారకారిణః అతికఠినమాణిక్యవలయాదిక మనుయావపారితోషికం నధపితుమర్హసి, అపితుఅత్యంత సదృశసీతాపాణిగ్రహణమేవేతి భావః,

పాణినా.

---

1. పరస్పరసాహిత్యశోభా సందిదృక్షయాఽఽహ (పాణినేతి)

2. యద్వా. (పాణినా) = అతికఠినహరకార్ముకారోపణాసంజాతకాఠిన్యేన. తథాచ అంగారస్పృశః కిసలయోదరస్పర్శవత్. త్వత్పాణేరతికోమల సీతాపాణిగ్రహణేనైవ సుఖసిద్ధిరితి భావః.

3. యద్వా - పాణినా = శితికంఠకోదండ కాఠిన్యసహస్వస్వేదినా. తథాచ పాణినాయథాధనుః కాఠిన్యంపరీక్షితం తథాస్యాః పాణినా సౌకుమార్యమపి పరీక్ష్యతాం. పరగుణస్వరూపాభిజ్ఞస్యైవ తద్విశిష్టగుణస్వరూపపరీక్షకత్వసంభవాదితి భావః.

4. యద్వా - పాణినా = సహస్రశత్రుసుబాహుప్రముఖనిశిచరనిరాసార్థంకృతవిశ్వామిత్రమహోపకారేణ. తథాచ «కృత్యస్య సుఖమాహుర్నౄణాం, త్యాదినాసుఖసాధనస్యైవాన్యకృత పుణ్యాంశహరణోఽపకారః పుణ్యస్య» ఇత్యాదినా పరోపకారమాత్రస్య సాధనత్వావగమేన త్వత్పాణినాతు బ్రహ్మర్షేర్విశ్వామిత్రస్య మహోపకారేకృతే స్వామహాపుణ్యమార్జితం. తద్యథానుపమసీతాపాణిగ్రహణసుఖమేవమహాఫలమితి భావః.

5. యద్వా - పాణినా = వసిష్ఠాద్యనేక బ్రహ్మర్షి చరణాగ్రహణపవిత్రతరేణ, సీతాపాణిగ్రహణ యోగ్యేనేతి యావత్. తథాచ. «శిఖరిణి క్వనునామ కియచ్చిరం కిమభిధానమసావకరోత్తపః. తరుణి

యేన తదాధరపాటలాంఛ ప్రతిబింబఫలం శుకశాబకః, ఇత్యాదినాఽంగనాంతరావయవ సదృశవస్తుమాత్రానుభవస్యాను హాసుకృత పాద్యతోక్తేః వక్తవ్యమఖిలాంగ సౌందర్యమపి పాణేర్న్యాయ్య గ్రహణస్యేతి భావః.

6. యద్వా - (పాణినా) = తాటకానిధనేన రంభకప్రవృత్తిమతా తథా చ లోకోపకారప్రవృత్తేనాపి తేన పాణినా స్త్రీవధేన కించిదవద్యమివ సమాశ్రితం తస్య చ నిష్కృతిహీనం పానభిజ్ఞ మత్సీతాపాణిసంగ ఏవేతి భావః.

7. యద్వా - పాణినా = జగద్రక్షణైక ప్రణయినా. తథాచమాధ్వీకమృద్వీకాసమాగమన్యాయేన యువయోఃపరస్పరపాణిసమాగమే. జగతాంలోకానామపి సంపత్స్యత ఇతి భావః.

8. యద్వా. పాణినా (పాణింగృహీత్వా). అనంగకలాకోవిదస్య భవతో నఖక్షతైః కోమలస్యాస్యా అవయవాంతరేషు క్షతవిమర్దనమస్తుమసమర్థం తు పరిష్వంగపరివర్ధితతయా అస్యాః పాణిం పాణినా గృహీత్వా తదేవ మమసంతోషాయాల మితి భావః.

9. యద్వా. నిసర్గమృదు నాస్య శిరీషకోరక కంథుచాపాకర్షణాత్. ప్రోషితమార్దవేన రామపాణినా సప్తపద్యాదౌ కోమలస్య సీతాపాదస్య గ్రహణే మహతీ గ్లానిస్స్యాత్. అతః ప్రథమమతి కోమల సీతాపాణిసంగేన స్వీయమార్దవప్రాప్త్యనంతరం పాదగ్రహణముచితమిత్యభిప్రాయేణాహ (పాణింగృహీత్వా పాణినేతి). నచ పాదగ్రహణోక్తా

నుపపత్తిః పాణిగ్రహణేపిస మానేతిశంక్యం పాణింగృహీష్వేత్యనేనస్వ కరమాత్రస్య వివక్షితత్వాత్ పాదస్యతు అసకృదశ్మనిక్షేప సాధనము త్తైఎణీయతయా తస్యదృఢగ్రహణ సాధ్యత్వాదితి.

10. యద్వా “నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాంయోవిదధాతికామాన్,, ఇత్యాదినానిఖిల చేతనాభిలషితం. ప్రదాతృత్వేన ప్రసిద్ధంమాంప్రతి ప్రతీచ్ఛ. గృహీష్వేతి కథముచ్యతే. అతఃశ్వరం ప్రతిఫలితదావక్తుముచిత మిత్యత్రాహ (పాణినే)తి.పాణినా) = బలియజ్ఞవాటేఉత్ప్య భూమిప్రతి గ్రహార్థం ప్రసారితేన పాణినేత్యర్థః తథాచ ఆశ్రితరక్షణాయ అత్యంతానుచితస్యాప్యల్పవ్యాపారస్యాపి కర్తృత్వ తదర్థమేవయువతిల లామభూతమత్కన్యాపాణిగ్రహణాయ పాణిప్రసారణే కావానుచితేతిభావః.

శ్లో॥ జాగ్రత్యేవధరాతలేత్రబహవః కామంగభీరోక్తయో ।
వాద్దేపి బహుశర్మనమ్ర్మలహాస్రాసాద జిహ్వాంవదః । సేపామహాడిర
సాకేతేతి విదితోవాల్మీకికతద్గిరాం । కాంత్సేష్ర్యఃనాశయ విన్నకో
పివృతం గృహ్ణాంతు కించిన్మయా ॥

శ్లో॥ ఇతి రంగనాథసూరిః।
కౌశికవంశ్యః కపిస్థలోపపదః॥
భావంయథామతీహ।
వ్యవృణుత సీతావివాహపద్యస్య ॥

అసారోప్యత్ర యుక్తోపి సారవత్పరిగృహ్యతామ్ ।
క్షీరేణ మిశ్రంసలిలం కిమునాస్వాద్యతే జనైః ॥

ఇతి శ్రీ సీతా పరిణయ శ్లోకవ్యాఖ్యాసమాప్తా.

జీయర్ తిరువడిగళేశరణమ్

ADDRESS.

S. V. V. Narasimha Chariar Avl.

S. R. V. Sundareswarashastry.

SANSKRIT COLLEGE.

TIRUPATI.

Chittore Dst.

S. V. N. Press, TIRUPATI.

102册